

A. GERGELY András

MTA – nyugalmazott főmunkatárs – ELTE

Kulturális Antropológia Tanszék

Budapest, Magyarország

andrasgergelya@gmail.com

FÁJDALOM, KIÉGÉS, PSZICHOPOLITIKA

Bol, izgaranje, psihopolitika

Pain, Burnout, Psychopolitics

Byung-Chul Han. 2020a. *Pszichopolitika: A neoliberalizmus és az új hatalomtechnikák.*
Budapest: Typotex. 116 oldal

Byung-Chul Han. 2020b. *A transzparencia társadalma.*
Budapest: Ráció Kiadó. 136 oldal

Byung-Chul Han. 2021. *Csillapító társadalom: A fájdalom ma.*
Budapest: Typotex. 92 oldal

Fájdalmas kontrasztot árasztva, ám a kétely, a filozofikus és morális fájdalmak, kiégések és átlátás-hiányok világát is megkísértve kelnek életre Byung-Chul Han tanulmányértékű esszékötetei. Nem valamely monumentális világegész tükrét kínálja, de a jólét elviselését, a környező társadalmi világ történéseinek kritikai szemléljét adva jelennek meg munkái magyar fordításban. Han dél-koreai származású német kultúrakutató, a Berlieni Művészeti Egyetem professzora, aki imponáns munkásságában, a maga német eltökéltségű racionalitásával és hihetjük, hogy a „lájkokat” követelő felszínes banalitással szemben (momentán talán még) nem áll mögötte piacuralmi megrendelés, csupán értelmező, elemző és hangzatosra fazonírozott rendszerkritikai szemléletmód.

Kommunikáció és lélekméreg, a transzparencia büvkörében

Alább Han egyre több kötetéből csupán kiemelek néhányat. Ezek között belső összefüggést is láthatunk, de így is merészség talán egyetlen körképbe foglalni őket. E kép „nem a valóságot tükrözi”, nem is reklám, és nem téveszthető össze magával a művel egyik esetben sem, csupán egy gondolkodásmód, kritikai világnézet egysíkú olvasata. Han ugyanis annyi síkon és tárgykörben mozog, hogy ennyihez érteni sem lehet, „jobban tudni” még kevésbé – legfennebb másként gondolni lehet, de azt meg nem érdemes. Konzisztens logikájú, igen felkészült sztárfilozófusról van szó, kinek egynémely tárgyköre is hatfelé ágazik, könyveinek sora pedig további hatfelé (ebből ötöt a Typotex jelentetett meg 2014 és 2021 között, egyet pedig a Ráció Kiadó 2020-ban). De műveinek száma Han textuális közlésformájába tagolva nemcsak egyszerre látványosan köznapi nyelvezetbe öltöztetett tudományelmélet, hanem elmés kapitalizmuskritika is, rendszerszervezési logikát is követ, értéknormák világában is járatos, korszellemét a Facebook és a lájkok világára utalás hatja át, médiapolitikába éppúgy belekap, mint pszichopolitikába, esztétikában éppúgy megfordul, mint művészettörténetben, szociológiában szintúgy járatos, informatikai ismeretei és a világháló közléskultúrájával összefüggő tájékozottsága megint csak épületesek. Rövid mondatokban és árnyaltan, hangzatosan fogalmaz, erőteljesebb okfejtéseibe olykor egy többsoros kijelentés is „becsúszik” kifejtés nélkül, de egészében mintha egy folytonos PPT-előadás hangzatos képeit tükrözné a terem falára, hogy rögtön felül- és oldalnézeti metszeteit is felmutassa. A visszafogott stílus ugyanakkor meghökkenítő kijelentésekkel tarkított, amikbe mire belekötnénk, már öt bekezdéssel túl is futott rajta, még kiterjedtebb jelentéskészlettel, még árnyaltabb érveléstechnikával. Esszék ezek, németes alaposságú írások, sok német és angol szakirodalmi utalással, hivatkozásokkal, eszmetörténeti analógiákkal, szociológiai és filozófiai alapoottsággal. Ha műveinek kulcskérdéseire fókuszálunk: hatalomkritikai nézőpont, globális kitettség és multicégekkel szembeni kiszolgáltatottság szociológiája, a kitettség és kiégés lélektani aspektusai, a média és a digitális világ ördögi trükkjeinek megnevezése, a még lehetséges emberi személyiség védelmének szándéka ez. Társított fogalmak itt még a pornográfia, a transzparencia hamis igénye, az önkéntes kiszolgáltatottságba merevedésünk és hamis látszatokat dicsőítő önteltségünk egész motivációs háttere, valamint az így megképződött álságos világ „pozitivitásának”, elvitathatatlanságának kényszeres elfogadása, a „problémázó” típusú gondolkodó emberek közhatalom és közléskötöttségek általi megfegyelmzése. A dilemmák, párhuzamos válaszok, alternatív gesztusok ugyanis zavarják a rendszert: az már a „negatív”, a gondolkodó, vitatkozó, mérlegelő, az egyre sebesebb rohanást és teljesítménykényszert

elvitatni hajlamos lény, méltóképpen életképtelenné is váló értelmiségi típus, aki még csak meg sem él ebből a nagy távolságtartásból – szemben a közléskultúra hamis normáinak megfelelni hajlamosakkal, akik legalább csalfa kielégülést éreznek ezen az „ócskapiacsn” és ebben a „minden eladó” kultúrára épülő világon belül. Ám ez a „doppingtársadalmi” önellátás, a kiegész elleni morális tiltakozás, a mókuskerékbe betöretés elleni közérzület valahol mégiscsak fényesen jelzi, hogy ártalmas jótétemény vesz körül bennünket hatalom és média, értékek és normák, viselkedési illemszabályok és behódoltatási technikák terén. Han pedig az „új hatalomtechnikák” és a neoliberalis értékelvekre hivatkozás közben végbemenő trendváltásokra épít érveiben, mivel „az érzelmek kapitalizmusa”, a „játszmásítás” vagy „Big Brother barátságossága” mentén a régebbi „biopolitika”, a kizsákmányolható munkaerő és fizikai képességek nyomában immár újabb időkben a lélek kitettségre, a pszichopolitika sikerére, „a *healing* mint *killig*” technikájára teszi át a hangsúlyt. Élvezni a létet, ettől válik minden felhasználó a rendszer hullájává – de ezzel együtt is így van ez jól, jelzi Han, lájkold is rögtön (dislike-gomb nincs vagy nem funkcionál!, a „sütiket” pedig fogadd el, mert máskülönben nincs jogod a szolgáltatást igénybe venni!).

A *Pszichopolitikában* (Han 2020a, melyet Csordás Gábor roppant élvezetes fordításában kaptunk meg)¹ Han a más kötetekben is „megszokott” hangzatos tételmondatokban fogalmazza meg, miként kellene újra megfontolnunk, amit Marx nyomán (majd e kötetben külön is kiemelten Foucault alapján) a neoliberalizmus „okoshatalom” mivoltáról gondolhatunk. Sőt, a gondolat maga (jelesül Hegel megközelítése az uralmi rendről) Han részéről kemény elvitatást érdemel:

Hegel feltételezésével ellentétben a munka nem teszi szabaddá. Továbbra is a munka szolgálja marad. Hegel szolgálja az urat is munkára kényszeríti. Úr és szolga hegeli dialektikája a munka totalizálásához vezet. A neoliberalis szubjektum mint önmaga vállalkozója nem képes célfüggetlen viszonyulásra másokhoz. Vállalkozók között sem jön létre célfüggetlen barátság. Szabadnak lenni azonban eredetileg annyi, mint barátok közt lenni. A szabadság [Freiheit] és a barát [Freund] indogermán gyöke ugyanaz. A szabadság alapvetően viszonzó. Az ember csak egy sikerült viszonyban, boldogító együttlétben másokkal érzi valóban szabadnak magát. A totális elszigetelődés, amelyhez neoliberalis berendezkedésünk vezet, nem tesz valóban szabaddá minket. Így ma felmerül a kérdés, hogy nem kellene-e újradefiniálnunk, újra felfedeznünk a szabadságot, hogy megszabaduljunk a szabadság végzetes dialektikájától, amely miatt az kényszerbe csap át... (Han 2020a, 9).

¹ Han. 2020. *Pszichopolitika: A neoliberalizmus és az új hatalomtechnikák*. Budapest: Typotex. 116 oldal.

Ez már a kötet alapsugallatának is erőteljesen megfelel: „*A hatalom belénk költözik.*” Külső presszióvá válik, elnyomó biopolitikája a modernitás átka is lehet, mert az uralom mai logisztikai stratégiája a mindenkori külső fegyelmezésből a belső, immár nem csupán kényszerítő, hanem teljesítmény-társadalmi összehatással manipuláló hatással jár. Másképp szólva, és Han pompás tételmondatait ezzel csak részben „vitatva”, de aprócska kételyekkel mégis körülvéve: úgy láthatjuk tézisei között a nagy technocégek és a Big Data uralmát, mint ami nem erőszakra magasodó struktúra működésmódja, hanem az ember gondolkodását átalakító erőfölény, mely nem kíván „visszaélni” a politikai nyomás minden eszközével, viszont belsővé válva, szubjektív igényként az egyént önmagát saját szabadságától megfosztó stratégiával lesz hatékonyá. Teszi ezt oly módon, hogy minden összehatásból érzelmi tőkét formál, befelé fordítja, pusztán információkezelés rendszerébe illeszti, ennek továbbításáról maga gondoskodik, a szubjektum pedig boldogan föloldódik a szabadság illúzióját kínáló kommunikációs tenger habos vizében, „a lájkok diktatúrája” hullámainak simogatásában.

A szabadság érzése az egyik életformából a másikba való átmenet során jelentkezik, míg az utóbbi maga is a kényszer egy formájának nem bizonyul. Így a felszabadulást újabb alávetettség követi. Ez a szubjektum sorsa, ami szó szerint alávetettséget jelent. Ma azt hisszük, hogy nem alávetett szubjektumok, hanem szabad, önmagukat folyton újratervező, újra felfedező projektumok vagyunk. Ezt az áttérést a szubjektumról a projektumra a szabadság érzése kíséri. Csakhogy maga a projektum kényszeralakzatnak, sőt a szubjektíválás és alávetés egy hatékonyabb változatának bizonyul. Az én, mint magát minden külső és idegen kényszertől szabadnak hívó projektum, most belső kényszereknek veti alá magát és önmagát kényszeríti teljesítmény- és optimalizációs kényszer formájában. Egy sajátos történelmi korszakban élünk, amelyben a szabadság maga hív életre kényszereket. A lehet szabadsága egyenesen több kényszert teremt, mint amennyit a fegyelmezés kellje, a parancs és a tilalom kimond. *A kellenek* van határa. *A lehetnek* viszont nincs. Következésképpen határtalan a kényszer, amely a lehetből származik. Ezáltal paradox helyzetben találjuk magunkat. A szabadság voltaképpen a kényszer ellentéte. Szabadnak lenni annyi, mint a kényszerektől szabadnak lenni. Mármost ez a szabadság, amely a kényszerek ellentéte kellene legyen, maga is kényszereket hoz létre. Az olyan pszichés betegségek, mint a depresszió vagy a kiegészés, a szabadság mély válságának kifejeződései. Patologikus tünetei annak, hogy ma a szabadság többszörösen kényszerbe csap át. A teljesítmény-szubjektum, aki szabadnak hiszi magát, valójában szolga. Annyiban abszolút szolga, hogy úr nélkül, önként zsákmányolja ki

magát. Nem áll vele szemben úr, aki munkára kényszerítené. A puszta életet abszolutizálja, és dolgozik. A puszta élet és a munka ugyanannak az éremnek a két oldala. A puszta élet ideálját az egészség alkotja. Az ilyen neoliberális szolgáltól idegen az úr szuverenitása, sőt szabadsága: aki az úr és a szolga hegeli dialektikája értelmében nem dolgozik, hanem csak élvez. Az úr szuverenitása abban áll, hogy felülemelkedik a puszta életen, és ezért akár a halált is elfogadja (Han 2020a, 7–9).

S elég csak egy pillantás a könyv tartalomjegyzékére, hogy eldönthessük, mit kínál ebben a szövegösszefüggésben: *A szabadság válsága* (Han 2020a, 7); *Okoshatalom* (Han 2020a, 23); *A vakond és a kígyó* (Han 2020a, 27); *Biopolitika* (Han 2020a, 30); *Foucault dilemmája* (Han 2020a, 34); *A „healing” mint „killing”* (Han 2020a, 42); *A sokk* (Han 2020a, 47); *A barátságos Big Brother* (Han 2020a, 52); *Az érzelmek kapitalizmusa* (Han 2020a, 57); *A játszmasítás* (Han 2020a, 67); *A Big Data* (Han 2020a, 74); *A szubjektumon túl* (Han 2020a, 102); *Az idiotizmus* (Han 2020a, 105–113). Kirajzolódik tehát az önemésztő társadalom egyfajta korpépe, mely kórkép is egyúttal a betegség és (látszat-)gyógyítás világáról, meglepő illúziókkal és önbeteljesítő rabszítással, melyet a mediatizált világ hoz ajándékba a maga közösségi játszmaival, intézményeivel, trükkjeivel.

Még rövidebbre fogva a körképet: Han a tudáshatalom és az emberi „erőforrás” másik oldala, a psziché felé keresgélő erők neoliberális technológiájára fókuszál. Voltaképpen a szabadság válságához vezető gazdasági és termelési utak elkenyrodásának technológiáját jeleníti meg, jelesül a pszichopolitikát, amely mint az emberi lelket „pszichopolitikai rezsimként” kizsákmányoló eszköz szolgálja a szűk érdekelit haszonkulcsának folyamatos növekedését. Vagyis Han logikájában a politikai magatartás szükségképpen megváltozik az új világrendben, merthogy az ember már nem a politika fenntartójaként vagy létrehozójaként él a modern államban, hanem fogyasztóként. „Miközben szabadon versengünk egymással, a tőke sokasodik. Az egyéni szabadság ennyiben szolgálás, mivel a tőke önmaga sokasításához veszi igénybe. A tőke tehát kizsákmányolja az egyéni szabadságot, hogy önmagát szaporítsa” (Han 2020a, 10). Így „a tőke diktatúrája” már nem csupán a munkaerő haszonná válásának feleltethető meg, hanem mindennek, s így az okoshatalom fő eszközének, a szabadság illúziójával manipulálásnak is hatása alá kerül. Ez az álszabadság ugyanakkor annyira csábító és nyílnak tetszik, hogy az ember mint ura szolgája önként mond le a titkairól, de ezzel a saját személyes lényéről, egyéniségéről is avégből, hogy csatlakozhasson ahhoz a képzel „nagy közösséghez”, amelyben már nem feltétel, hogy egy mindent látó Nagy Testvér legyen a háttérben. Ugyanis mindenki önként uniformizálódik, lelkes önfeladással „saját magáról jelent” (lásd Facebook és további infotechnológiai felületek), vagyis a kitárulkozás mintegy kikényszerítő belső

hatalomként fosztja meg az egyént saját szabadságától: „az átláthatóságot az információszabadság nevében követelik. Valójában nem egyéb [ez], mint egy neoliberális eljárás. Mindent erőszakosan kifelé fordít, hogy információ lehessen belőle”. A „szabadság mint a sikerült közösség szinonimája” a neoliberalizmus révén „nagyon hatékony, sőt intelligens rendszer magának a szabadságnak a kizsákmányolására. Kizsákmányolunk mindent, ami a szabadság gyakorlásához és kifejezésformáihoz tartozik, mint az érzelem, a játék és a kommunikáció. Nem hatékony módszer valakit akarata ellenére kizsákmányolni. A mások általi kizsákmányolás esetében a zsákmány igen csekélynek bizonyul. A legnagyobb zsákmánnyal a szabadság kizsákmányolása kecsegtet...” (Han 2020a, 10). Persze a számszerűsíthető én mindenkori társadalomelméleti kérdései alighanem túl vannak ezen a tételen, de Han tónusában a szexualitás, a közlésmódok piaca, az adatbázisok és kommunikációs rendszerek teljes arzenálja voltaképpen a kitettség társadalmát szállítja, kiegészítve „a transzparencia társadalmának” minden más okával és velejárójával.²

Kiállításban vagyunk magunk is

Han tónusához hűen igen transzparens tudást kínál esszéköteteteiben. Azaz mégsem. Amíg a banki és befektetési, üzleti és költségkezelési oldalon elemi igénynyé vált az átláthatóság (gondoljunk egy pénzügyi transzfer-akció felhalmozási, haszonvételi és befektetési mutatóira, vagy egy civil szervezet támogatásának elszámolhatóságára), az mindenképpen azt a közigényt (persze, inkább annak látszatát) teremti meg, hogy a legtitkosabb folyamatok is rendszerszintű átláthatósággal működjenek – eközben viszont a transzparencia tévképzete nemcsak a korrupció világszintűvé válásában válik eszközzé, hanem rejtett hatások sokadik következményeként a számadatok evidens látszata mögött a haszonszerzés lényeges elemeit is rejti. Han világos levezetéssel, impozáns stílusban egyszerűre győzedelmes elemző, kemény rendszerkritikus, s nem mellesleg szikrázóan tiszta logikával futtatja végig korunk meghatározó társadalmi folyamatainak kulcsjelenségeit. Olyanokat például, mint a „pozitív” világkép léte és hiánya – szemben a kritikus és elemző meglátásokkal; a „kiállítás társadalma” jelensége, melyben a látványosság és a muzealizálódás, a színre vitel és a megmutatkozás súlyos tételeiként éri tetten a kritikai távolságtartás hiányát; a szexipari és pornókereskedelmi igények látványossági alapjait elemezve a tárgyi világ és az eszmék „pornósodásának” útját járja végig; az info-technológia mindent eluraló világát is rajtakapja; a „felgyorsulás társadalmának” mérhetősegi mutatóit,

² Han. 2020. *A transzparencia társadalma*. Budapest: Ráció Kiadó. 136 oldal.

a „leleplezés társadalmának” tudásminőségeit, az „ellenőrzés társadalmának” okait és következményeit is egyetlen érzékeny áttekintésbe fogja. Ezzel lényegében lehetetlenné teszi, hogy gondolkodási rendszerének egésze nélkül váljon hangzatos idézetek tárgyává. Elnagyolt kifejezéssel: minden bekezdésében van legalább két kulcsmondat, rövid és értelmes kinyilatkoztatás, amely kötet cím lehetne, s van öt-hat további, ami nemcsak jól idézhető, de maga a rendszer egész logikájának átlátása nélkül csak csábító szlogenné válhat. Ezzel alig marad új bekezdés, amelyben ne lennének az előzőkhöz képest is új fordulatok, sokféle nyíló felfedezések, többretegű gondolatmenetek, átlátható megjelenítések. Szintén csupa láthatóról beszél, de szinte mindvégig a nem látható rejtelmek elemző mélyrétegeinek sajátosságaival bontja ki állításait. Példaképpen:

Egyetlen szó sem uralja a közbeszédet oly mértékben, mint a transzparencia. Mindenekelőtt az információ szabadságával összefüggésben szólítanak fel rá nyomatékosan. A transzparencia követelése mindenütt megjelenik, és egészen addig fokozódik, hogy fetiszizálják és totalizálják. [...] Így a transzparencia társadalma először is a *pozitivitás társadalma*-ként manifesztálódik (Han 2020b, 9);

A szó csábítóan hat, ha képletes beszéd öltözteti. Az elrejtettség negativitása a hermeneutikát erotikává teszi. A felfedezés és felejtés gyönyörteljes leleplezésként megy végbe. Ellenben az információ *meztelen. Nuditása* minden bájától és vonzerejétől megfosztja a szót. Lapossá teszi. A titok hermetikus jellege nem diabolikusság, amit mindenképpen fel kellene számolni a transzparencia javára. A titok hermeneutikussága szimbolika, mi több, olyan különös kultúrtechnika, amely – ha látszatként is – *mélységet* hoz létre (Han 2020b, 42–43);

A transzparencia társadalma nemcsak igazság nélküli, de a látszatot is nélkülözi. Sem az igazság, sem a látszat nem átlátszó. Csak az *üresség* egészen áttetsző. Hogy rögzítsék és uralják ezt az ürességet, információ tömegét hozzák forgalomba. Az információ- és képtömeg olyan telítettség, melyben még érezhető az üresség. Pusztán a több információ és kommunikáció nem *teszi világossá* a világot. Az átlátszóság sem teszi világosan láthatóvá. Az információtömeg nem hoz létre *igazságot*. Minél több információt bocsátanak ki, annál áttekinthetlenebbé válik a világ. A hiperinformáció és a hiperkommunikáció nem hoz *fényt* a sötétbe (Han 2020b, 78–79).

E könyv bevezető fejezetében Han rögzíti a hitelesnek tetsző látképet, mennyire kitétek és függők vagyunk mindazon személyes és elidegenített képzeteknek, melyekkel mindennaposan élünk. Evvel persze arra is fölhívja a figyelmet,

hogy az információra éhessé tett társadalmak nem a mélységi, az elemző, a vitatkozó, árnyalatokat kereső, eltérésekben örömet lelő befogadóra hangoltak, hanem éppen a piaci rendszerek hatékonysági mutatói alapján a csinálmányokra, a szimulákrumokra, a formálisan megfelelni látszó (központilag egyénített, de ezzel egységesített) látszatokra épülnek, melyek a gyorsuló információáradatnak mindent alávetnek, így az egyénítés bármely módját éppúgy, mint az egyet nem értés legcsekélyebb esélyét, a különbözőzés legsajátosabb változatait, a gondolkodás és reflexió egyéni módjait is. Han korunk kulcskérdéseire keresi válaszait, sőt provokál könyveivel és tanulmányaival, melyekben kemény kritikával illeti a piaci kapitalizmus szellemét, az iparszerű logika kíméletlenségét, a kizsákmányolás résztvevőinek önkéntes behódolását abba az önkéntessé tevő gyarmatosításba, amelyben a külsőleg meghatározott ember a belsőleg érvényesülő embertelenség védtelen áldozatává lesz. Han a *Pszichopolitika* (2019) meg *A kiegészés társadalma* (2019) kötete is a teljesítmény társadalmának elfojtott lázadások helyetti, önkizsákmányoló eredményességi és hatékonysági mutatóit vezeti vissza az ember testére erőltetett kényszerességek okozataira, az önkizsákmányolásban megjelenő önkéntes hajszoltságban a teljes kiegészésig eljutó személy kiúttalanságait mutatva meg (ezek azután visszatérnek *A szép megmentése* [Han 2021] és a *Csillapító társadalom* köteteiben is). Vagyis e jelenségek kritikai értékelésével mintegy bizonyosságát is adja annak, hogy a társadalomtudományok rendszerszerű működésmódja akarata ellenére is csúfosan beszorult ugyanabbe a kívülről meghatározott teljesítménykényszerbe, ettől pedig szaknyelvre szűk körök mániákus mormogásává vált, a szociológia és a filozófia (s olykor még a szakantropológiák is) éppúgy elidegenedettek választott tárgyuktól, mint a politikai szereplők a szavazóiktól. A tudás- és beruházási tőke pedig éppen ezek haszonvételi kulcsai segítségével szabadon áramlik tova a még gazdagabb megtérülés, a tudás piac eredményeit felmutató sikerek felé. Az áldozatok immár mellékesek. Részükre „nem maradt emlékezet, merthogy a spektakulum társadalmában a tudnivaló is csak néznivaló, az élmény sem személyes” – így azután rendszerlogikává, korszellemmé válik, hogy a „minden más” választása is ezerszer könnyebb, mint az egyedi, saját, személyes, megfontolt válasz bevitele bármely kívülről generált felületre – mert ez ugyanis lassítja a rendszer hatékonyságát, amely a forgalom mércéjére van beállítva, s nem a tétovázás léptékére. Tétovázni, lamentálni, latolgatni vagy másként gondolni nem elfogadható, nem „divatos” megoldás – divatos az, amit mások is követnek, egyszerűen és kertelés nélkül, egyformán és egyénítés kísértete nélkül...

Han minden esszéjében, s persze feltehető, hogy egész munkásságában felváltva van jelen a hangzatosság, a vitathatóság, az elnagyoltság és a kínosan pontos kutatói életérzés, a tapasztalati „tények” és a tény mint fogalom mibenlétét is

elvitató, tudományos jelenlétét erőteljesen cáfoló attitűd. Nehéz mit kezdeni a (szinte egész „világtársadalomra” vagy piaci kapitalizmus rendszerére vonatkozó) állásaival, ha nem rendelünk hozzájuk konkrét helyszínt, közösségeket, adót és vevőt, haszonlesőt és fantasztát, adathömpölygetőt és mélyelemzőt, közlőt és befogadót – vagyis a fogyasztóiség egész kultúraelméleti mögötteséből valamit, amire konkrétan is igaz egy-egy tézisformátumú állítás. Például „a dataizmus digitális dadaizmus” jól hangozó szlogen, de főképpen azoknak, akik a szlogeneken túl is látnak...; „Ami önmagában nyugszik, önmagánál időzik, annak nincs többé értéke. A dolgok csak akkor tesznek szert értékre, ha látják őket” (Han 2020b, 25) – nos igen, az értékek „kiállítás”, látvánnyá és árucikké válásának folyamata az emberre magára is átvethető, a világból számunkra elérhető részvilágok tényleg létezhetnek ebben a virtuális, képzetes, szimbolikus, ikonikus alvilágban is – de ez szükségképpen azok számára utalás vagy hivatkozás és érvelés, akik maguk is kiállított tárgyak vagy kivettségtől féltő egyedek, megfigyelt lények vagy reménytelenségbe zuhant személyiségek. Ezeken túl azonban mindama megfontolás, amivel Han él, igazi kihívás, elemzésre méltó agyserkentés része lehet – s ha nem leszünk ebben is kifejezetten önmagunk uraiként szolgáló alávetettek, akkor ebben állhat feladatunk, lássuk át, amit átláthatunk...!

Ragadozó mint leskelődő, önemésztő mint önkéntes áldozat

Han asszociációi széles körű tudástárra épülnek, elsősorban európai vagy euroamerikai világokra.³ A kor emberéről mint elhasznált, kifáradt, a kiegész minden tünetét büszkén és kénytelenül fölvonultató egyéniségről/tömegemberről formálja mondanivalóját, de előképeit is keresi, sőt megnevezi:

Prométheusz mítoszát korunk teljesítő alanyának lelki berendezkedése, az önmagával szembeni erőszak, a saját maga ellen hadakozás jeleneteként is fölfoghatjuk. A teljesítő alany, aki magát szabadnak gondolja, a valóságban meg van láncolva, akárcsak Prométheusz. A sas, mely újra meg újra kinövő máját marcangolja, az alteregója, akivel harcol. Innen nézve Prométheusz és a sas viszonya egy önmagára irányuló, önkizsákmányoló kapcsolat. A máskor érzéketlen máj fájdalma a kimerültségé. Így Prométheuszon – az önkizsákmányolás énjén – úrrá lesz egy végeleláthatatlan fáradtság. Ő a megfáradt társadalom ősalakja (Han: *A kiegész társadalma*, Előszó, 7).

³ Lásd még további műveit magyarul: Byung-Chul Han. 2019. *A kiegész társadalma*. Ford. Miklódy Dóra – Simon-Szabó Ágnes. Budapest: Typotex. 111 oldal; 2021. *A szép megmentése*. Ford. Csordás Gábor. Budapest: Typotex. 108 oldal; 2021. *Csillapító társadalom: A fájdalom ma*. Ford. Csordás Gábor. Budapest: Typotex. 92 oldal.

A fentiekből is kitűnik: bőkezűen számol a kiégés lelki problematikájával, sőt egész kötetet szentel a jelenségnek. A „pozitivizmus diktatúrája”, vagyis a kényszerű mosoly és az egyénre kényszerített hiperaktivitás hatásaként a kiégés szükségképpen következmény, amire a neoliberális kapitalizmusban a *kell* kényszerhatása helyébe került *lehet* is ráépül. Ráterhelődik mint a siker-kötelezettség diktatúrája, mint a túlfokozott munkatempó, vagy ennek akár felfokozott szórakozási vágy-pótléka meg a folyamatos kommunikációs kényszer is, amely láthatatlan sas módjára minduntalan fel-feltépi az ember még épséges testét. Viszont az ember mint ragadozó nem az istenek küldötte, hanem a belső kínok szülötte, s a megbetegített társadalom minden velejárója csupán mint leskelődő, kifigyelő, ellenőrzés alatt tartó van jelen, hogy egykönnyen biztosítsa a felügyelet és büntetés folytonosságát – immár nem elnyomó külső hatalomként, hanem önemésztő saját ellenségként. Az ily módon keletkező „kiégés társadalma” a prométheuszi alárendeltséget és szolgaságot (mégpedig önkéntes rabságot!) a „fegyelmező társadalmon túl”, a „neuronális erőszak” világába helyezi át, ahol a „vita activa” helyére a folytonos fáradtság, unalom és önkéntes önemésztés vár az egyénre. S még csak nem is a kiérdemelt pihenés világa ez, a jólét jutalmaival, hanem a jóllét hiánya a sebzettség és a gyógyításra kényszerültség közérzetével. „Kafka egy gyógyító fáradtságot lebegtet meg előttünk, egy olyan fáradtságot, amely nem feltépi a sebeket, hanem behegeszti azokat. Fáradtan összezárult a seb. Jelen esszé is a gyógyító fáradtság vizsgálatához irányít. Ez a fáradtság nem a gátlástalan fegyverkezésből, hanem az én barátságos leszereléséből ered” – írja Han (Han 2021, 8). S bár e „barátságosság” elvben jelen is volna a közösségiség még létező maradékaival, de éppen a közgondolkodás, „a kiégés társadalma” nem teszi lehetővé, hogy a panasz fölhangozzék és modern, immár karkai hősök kerüljék el a kiégés szindrómáit, hogy ne kelljen a „*Csillapító társadalom*” dialektikáját, „a fájdalom mint igazság” kíméletlenségét úgy átélnie, hogy abból csakis még betegebben kerüljön ki. Mert hát ezt is leplezni illik, nem pedig kiállítani. Sőt, mivel a „neuronális erőszak” hatékonyabb, mint korábban bármely másik, e belsővé tett betegítés voltaképpen a „fájdalom ontológiája” felé, az alkalmazkodóképesség új ellenpólusává teszi a küszködők világát.

A kezdődő 21. századot patológiailag nem a baktériumok és nem is a vírusok, hanem a neuronok határozzák meg. Az idegi alapú betegségek, úgymint a depresszió, a figyelemhiányos hiperaktivitás-zavar (ADHD), a borderline személyiségzavar (BPD) vagy a burnout-szindróma (BS), alkotják a 21. század eleji patológia tájképét. Ezek nem megfertőződések, hanem összeomlások; nem az immunológiailag külsődleges negativitása, hanem a pozitivitás túltengése váltja ki őket (Han 2021, 9).

Ekképpen igazolja Han alaptézisét, hogy „saját magunk kizsákmányolói lettünk”. De mert „a teljesítmény társadalma úgy gyarmatosította az életünket, hogy a kívülről érkező elvárásokat belső kényszerre váltotta”, így „az ember teste és az élet ideje a nyereségtöbblet kiszámításához elengedhetetlen mértékegységgé változott”, ez ellen pedig bárminemű lázadás is hiábavaló, mert csakis befelé, az Én önemésztése irányába hat. „A bennünk összpontosuló hatalom erőszaktétele már csak testünk betegségeinek tüneteiben mutatkozhat meg. A lázadás elfojtása az önkizsákmányolás formájában jelenik meg, és az egyén önként hajszolja magát a teljes kiégésig – a tőke pedig szabadon áramlik tovább. Hogyan jelenthet kiutat ebből a lidérces álomból az unalom, a szemlélődő figyelem vagy éppen az inspiráló fáradtság?” – szól a kötet ajánlójából, s Han a fáradtság társadalmában az „ünnepek nélküli korban” még lehetséges ünnepet keresi kötetében. Sőt, megtalálja!

Byung-Chul Han esszékötetetei a választott műfaji határok között imponálóak, kihívóak, elgondolkodtatóak. Nem túlzás egy újgyarmatosítás jó esélye, a migrációk új értéktörvénye, a konvencionális érték- és érdekrendszer napi és alkalmi szcénák szerint átíró dramaturgiák tömege, mintegy „globallocal” hatásegység (Baudrillard kifejezését használva) a polgári értékrend normarendjének kényszerképzete alatt végrehajtott „földi demiurgia” megvalósulásaként sem. Vagyis föltehetjük még egyfajta illuzionista költőiséggel a kérdést: miként mutatkozik az általános politikai és szellemi hegemonia, strukturális megszállás, újgyarmatosítás abban a kortárs világban, amely szinte hivatott magát az egyöntetűségben tetszelegni látni, s ennek ellenoldalán mintegy „traumatársadalommá” válik. A kiégés, a transzparenciát követelve is átláthatatlanná vált társadalmi cselekvések, a neoliberalizmus végtelen pragmatikussága ellen lázadók élményközössége pontosan olyan határokat formálnak, amelyek az ember testén túli létezőt már nem képesek elfogadni (miképpen ez is éppen az Emberben keletkezik és fejlődik ki). S amikor így van ez a már gyarmatosított kulturális világainkban, talán észre sem veszi az Ember önnön intranszparenciája okait. Sőt, az ember testén túli létezők világa már remélhetően nem a ragadozók, nem a leskelődő lények legszűkebb életvilágába tartoznak. A többi meg már a magunk önemésztő és önkéntes belátásának körébe kerül át... Transzparencia helyett is.